

Mevlüt **Tatlıyer**
mtatlyer@setav.org

GIDA GÜVENLİĞİ: Türkiye Gıdada Kendi Kendine Yeterli mi?

TÜRKİYE’NİN GIDADA KENDİ KENDİNE YETERLİ OLUP OLMADIĞI SORUSUNA, BU KONUNUN ÇOK BOYUTLU VE KARMAŞIK BİR YAPIYA SAHİP OLDUĞUNU AKILDAN ÇIKARMADAN GENEL OLARAK “EVET” CEVABINI VEREBİLİRİZ. AKADEMİK ÇALIŞMALAR TÜRKİYE’NİN GIDADA KENDİ KENDİNE YETERLİLİK HUSUSUNDA GÖRECE İYİ BİR YERDE OLDUĞUNU GÖSTERİYOR.

Covid-19 salgını küreselleşmeye dönük bakışta önemli bir değişimi beraberinde getirecek gibi görünüyor. Bu krizle birlikte uzak coğrafyalardan sadece -telefon kılıfına varıncaya kadar- istenilen şeylerin değil, bazen de koronavirüs gibi hiç de arzu edilmeyen şeylerin “ithal edilebileceği” net biçimde anlaşılmiş oldu. Bu kriz ve küresel tedarik zincirlerinde yaşanan kırılmalar bizlere aynı zamanda gıda ve sağlık sektörlerinin ne kadar “stratejik” olduklarını bir kez daha hatırlattı. Evet, dünyanın en büyük zenginliklerine sahip olabilirsiniz ama karnınız açsa veya hasta iseniz bütün o sahip olduğunuz şeylerin pek bir anlamı olmaz. Açken veya hastayken o pahalı telefonları veya otomobilleri de yiyemezsiniz.

Türkiye salgınla mücadelede bu zamana kadar iyi bir performans sergiledi. Sağlık sisteminde 2000’lerde yaşanan muazzam iyileşme ve kriz sürecinde uy-

gularan doğru sağlık politikaları bu ağır imtihanda oldukça iyi bir sınav vermemizi beraberinde getirdi. Şu ana kadar Türkiye’nin sağlık konusunda iyi bir karneye sahip olduğu görülüyor. Peki, Türkiye gıda güvenliğinde nasıl bir karneye sahip? Gıda tedarikinde riskli bir durum var mı? Bu yazıda bu soruya genel olarak cevap vermeye çalışacağım.

Saman Siyaseti

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki diğer birçok konuda olduğu gibi gıda konusunda da ülkemizde çok fazla bilgi kirliliği var. İşin ilginç yanı ise kendisine “tarım uzmanı” diyen birçok kişi ironik bir şekilde bu kirlilikte ciddi bir paya sahip bulunuyor. Yani insanlara tarım ve gıda ile ilgili hakikatleri anlatması beklenen bu kişiler aslında bu konularda insanları bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde yanlış yönlendiriyor. Kronik muhalifliğin ortaya çıkan bu olumsuz tabloda büyük bir payının olduğunu da unutmamak gerekir.

Gıda konusu doğal olarak çok boyutludur ve oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Fakat bu konu aşırı bir şekilde siyasileştirildiğinde günün sonunda tek boyutlu ve yüzeysel bir denkleme erişebilirsiniz. "Türkiye samanı bile ithal ediyor" sözünde olduğu gibi. Bu ifade ile ima edilen şey artık Türkiye'nin her ama her şeyi ithal ettiği, hiçbir gıda ürününün üretiminde kendi kendine yeterli olmadığıdır. Bu kadar yüzeysel ve tek boyutlu bir anlatı ancak ve ancak inanılmaz düzeyde siyasileşmiş bir zihinde kendine yer edinebilir tabii ki. Türkiye'nin "saman bile" ithal etmesi bize aslında hiçbir şey anlatmıyor. Mevzuu coğrafya ile iki boyutlu hale getirdiğimizde bile ilgili duruşun ne kadar anlamsız olduğu ortaya çıkıyor: Saman yükte ağır, pahada hafif bir ürün olduğundan samanın dış ticareti pek yapılmaz. Yapıldığında ise coğrafi yakınlık çok önemli olur. Edirne'de ihtiyaç duyulan samanı Bulgaristan'dan satın almak Konya'dan satın almaya kıyasla çok daha ucuzdur ve mantıklıdır. Konuyu "genel pozisyon" ile üç boyutlu hale getirince anlamlı bir zemini az çok elde etmiş oluyoruz: Türkiye'nin yıllık saman üretimi 25 milyon ton. 2019 itibarıyla ihraç edilen toplam saman miktarı sadece 7.4 ton iken ithal edilen saman miktarı sadece ve sadece 0.15 ton.

Peki, Türkiye gıdada kendi kendine yeterli mi? Bu konunun çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu akıldan çıkarmadan bu soruya genel olarak "evet" cevabını verebiliriz. Bu konuda gerçekleştirilen akademik çalışmalar Türkiye'nin gıdada kendi kendine yeterlilik hususunda görece iyi bir yerde olduğunu gösteriyor. Örneğin, ülkelerin "dış ticarete ayırdıkları tarım topraklarının toplam tarım topraklarına oranı" boyutunda dört gruba ayrıldığı bir akademik çalışmaya göre dünyada 102 ülke "net tarım toprağı ithalatçısı" iken 26 ülke "net tarım toprağı ihracatçısı" konumunda. 34 ülkede ise görece dengeli bir yapı var. Türkiye de bu grupta yer alıyor. Son gruptaki 31 ülke ise genel olarak düşük gelirli ve pek fazla dış ticaret yapmıyor.

Net tarım toprağı ihracatçısı ülkeler genel olarak geniş topraklara sahip ve nüfusun görece seyrek olduğu Amerika ve Avustralya kıtalarında bulunuyor: ABD, Brezilya, Arjantin, Kanada ve Avust-

Dünyanın sayılı işletmelerinden Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne (TIGEM) bağlı Dalaman Tarım İşletmesi'ne ait yaklaşık 10 dekar arazide Türkiye'nin ilk buğday hasadı yapıldı. (22 Mayıs 2020)

17 milyon nüfusa sahip Hollanda, tarım ürünlerini ithal edip işleyerek daha sonra ihraç etmede (yüzde 18 pay ile) dünyada birinci sırada geliyor. Bu kendi başına önemli bir beceri olmakla birlikte bunun "kendi kendine yeterlilik" ile hiçbir alakasının bulunmadığı net bir şekilde ortada.

ralya gibi. Asya'da ise Ukrayna, Kazakistan ve Tayland bu konuda ön plana çıkıyor. Bu ülkeler tarım topraklarının büyük kısmında ihraç edilecek gıda ürünlerini üretiyor. Net tarım toprağı ithalatçısı ülkeler arasında ise ilk sıralarda Çin, Meksika, İspanya, İran ve Almanya bulunuyor. Bu ülkelerde tüketilen gıda ürünlerinin ciddi bir kısmı diğer ülkelerin kendi topraklarında ürettikleri gıda ürünlerinden oluşuyor. Bu noktada net tarım toprağı ithalatçısı ülkeler listesinde 13. sırada bulunan Hollanda için ayrı bir parantez açmakta fayda var. Hollanda, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tarımsal bir başarı örneği olarak öne sürülüyor. Fakat Hollanda'nın tarım ihracatında gösterdiği "başarının" arka planında ithal ettiği tarımsal ürünleri işleyerek satması bulunuyor. Yani Hollanda genel olarak kendisi üretip satmıyor. Başkalarının ürettiğini işleyerek satıyor. 17 milyon nüfusa sahip Hollanda, tarım ürünlerini ithal edip işleyerek daha sonra ihraç etmede (yüzde 18 pay ile) dünyada birinci sırada geliyor. Bu kendi başına önemli bir beceri olmakla birlikte bunun "kendi kendine yeterlilik" ile hiçbir alakasının bulunmadığı net bir şekilde ortada. Aslında

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) göre Hollanda kalori boyutunda kendi kendine yeterlilik hususunda dünyada sondan sekizinci sırada yer alıyor. Yani gerçekte Hollanda ülkemizde çizilen imajın tam tersi bir yapıya sahip.

Rakamları Doğru Okumak

Türkiye'nin gıdada eskiden kendi kendine yetebilen 7 ülkeden biri olduğu, fakat artık bu özelliğini yitirdiği şeklindeki anlayışın da ülkemizde belirli bir yaygınlığa sahip olduğunu biliyoruz. Bu iddia aslında bir şehir efsanesi. Bu şehir efsanesinin kendilerine uzman veya ekonomist diyen birçok kişi tarafından geçmişten bu yana dillendirilmiş olması en hafif tabirle "ilginç" bir durum. Türkiye gıdada kendi kendine yeterlilik hususunda dünyada ilk sıralarda yer almıyor. Fakat bulunduğumuz noktanın görece iyi olduğunu da söyleyebiliriz.

Belirtmek gerekir ki "kendi kendine yeterlilik" aslında epey muğlak bir ifade ve bununla neyi kastettiğimizi net bir şekilde ortaya koymamız gerekiyor. Mesela, bu ifade ile hiçbir şekilde ithalat yapmamayı mı kastediyoruz? Ne yazık ki ülkemizde kendisine tarım uzmanı diyen bazı kişiler bunu ima ediyor. Fakat bu ciddiye alınmayacak derecede anlamsız bir duruş.

Kendi kendine yeterlilikten gıdada dış ticaret pozisyonumuz mu kastediliyor? Burada da aslında iyi bir fotoğraf veriyoruz. 2019 itibarıyla ülkemizde işlenmiş ve işlenmemiş gıda ürünleri ihracatı toplamda 16.4 milyar dolar olarak gerçekleşirken, bunların ithalatı toplamda 9.7 milyar dolar oldu. Aradaki fark tam 6.7 milyar dolar. Tarım ve gıda sektörlerine genel olarak bakıldığında ise bu sektörlerin gerçekleştirdiği toplam ihracatın 17.5 milyar dolar, ithalatın da 14 milyar dolar olduğu görülüyor. Burada da 3.5 milyar dolarlık bir fazla var.

Öte yandan, buğday gibi tekil ürünlerde dar çerçevede ihracat-ithalat düzeyine bakıldığında bazı yıllarda dış ticaret açığı verildiği görülüyor. Bu durum da ne yazık ki ülkemizde zaman zaman bir dezenformasyon aracı olarak kullanılıyor. Hatta buğday üretimimizin yeterli olmadığını sadece buğday ithalatına bakarak "ispatlayanlarla" bile karşılaşılabiliyoruz. Bu seviyesizliğin ülkemiz için gerçekten bir trajedi olduğunu belirtmek gerekir. Peki gerçek durum ne? Türkiye un ve makarna gibi gıda ürünlerinin ihracatında dünyada ilk sıralarda yer alıyor. Gerçekleştirilen buğday ithalatının ciddi bir kısmı da bu işte kullanılıyor. Öyle ki Türkiye son 18 yılda 59 milyon ton buğday ithal ederken 73 milyon ton buğday karşılığı mamul maddeyi (yani un ve makarna gibi ürünleri) 165 farklı ülkeye ihraç etti. Yani gıda ürünlerini dar bir çerçevede değerlendirmek doğru değil. Fotoğrafın tamamını görmeye çalışmak gerekiyor.

Kendi kendine yeterlilikte genel resme bakmaya çalışırken dolar cinsinden dış ticarete bakmak faydalı olmakla birlikte önemli kısıtlara sahip. Bu yaklaşımın en önemli kısıtı ödenen para başına elde edilen kaloriyi sabit kabul etmesi. Fakat bu hiç de doğru değil. Dolar başına elde edilen kalori bakımından tahıl ürünleri görece ucuz. Kırmızı et, meyve ve kuruyemişler ise genel olarak pahalı. Öyle ki küresel ihracatta buğday, soya ve mısır dolar cinsinden yüzde 20 paya sahipken kalori cinsinden yüzde 50 paya sahip. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, kalorige hafif ama pahada ağır ürünler kendi kendine yeterlilik pozisyonunu olduğundan daha iyi gösterme eğiliminde olur. Bu nedenle literatürde gerçekleştirilen çalışmalarda genel olarak ülkelerin tarımsal üretimde toplamda ne kadar para kazandıklarına değil, toplamda ne kadar kalori ürettiklerine bakılır. Ortaya çıkan genel rakam da nüfusa ve 365'e bölününce günlük "kişi başı tüketilebilir kalori" rakamına ulaşılır. İşte bu rakam "kişi başı

milli gelir" rakamı gibi önemli ve değerli bir rakamdır. Belirtmek gerekir ki bir kişinin genel geçeri bir rakam olarak günde 2 bin kalori tüketmesi gerekir. Tarladaki mahsulün sofraya ulaşana kadar önemli bir kısmının ziyan olması nedeniyle kişi başı kalori üretiminde günlük eşiğin 2 bin 500 kalori olduğu varsayılabilir.

Gerçekleştirilen önemli bir akademik çalışmaya göre Türkiye'de 2010 itibarıyla kişi başı 3 bin 210 kalori üretilmiştir. Bu rakam 2 bin 500 kalori eşiğinin ciddi şekilde üzerinde ve tüm nüfusun yerli üretimle -en azından kalori boyutunda- rahat bir şekilde beslenebileceği anlamına geliyor. Belirtmek gerekir ki Türkiye, kişi başı üretilen kalori listesinde dünyada 28. sırada bulunuyor. Sıralamadaki yerimiz de 1965'te 52 iken 1980'de 31'e ve 2010'da 28'e yükseldi. Bu arada Hollanda'nın 164 ülkeyi kapsayan bu listede 158. sırada bulunduğunu belirtmek gerekir.

Sonuç olarak, Türkiye bugün gıdada kendi kendine yeterlilik hususunda görece iyi bir noktada bulunuyor. Bu konuda ortalığa saçılmış ciddi düzeydeki dezenformasyon ise tarım sektöründeki gerçek sorunları konuşmamızın önüne geçiyor. Unutulmaması gerekir ki kötü eleştiri iyi eleştirinin düşmanıdır. Koronavirüs süreci bize ülke olarak gıda güvencesine sahip olmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlattı. Bunun yanı sıra, bu yüzyılda tarım ve gıda sektörleri ekolojik bozulma ve küresel ısınma nedeniyle ortaya çıkacak ciddi sıkıntılarla mücadele etmek durumunda kalacak. Bu nedenle bu sektörlerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla tüm dünyada belli başlı adımların atılması gerekiyor. Yapılan bir akademik çalışmaya göre Türkiye tarımsal üretimde verimliliği belirli ölçüde artırabilmesi durumunda ortaya çıkacak bu ekstra risklerle baş edebilecek durumda. Enerjimizi sarf etmemiz gereken konuların saçma dezenformasyonlar değil, bunlar olduğu ise açık. **■**

Türkiye, kişi başı üretilen kalori listesinde dünyada 28. sırada bulunuyor. Sıralamadaki yerimiz de 1965'te 52 iken 1980'de 31'e ve 2010'da 28'e yükseldi. Bu arada Hollanda'nın 164 ülkeyi kapsayan bu listede 158. sırada bulunduğunu belirtmek gerekir.